

לחדש שכיון ששרטוט במזווה הלכה למשה מסיני, אפשר שצריך לעשותו לשם מזווה כמו גוף הכתיבה שצריך לשמה. ולא יועיל כשרטוט לשם תפלין וס"ת. ואולם מצד הכתיבה עצמה שכתב לשם ס"ת ותפלין, מועילה הכתיבה גם למזווה, כי גם כתיבת הספר והתפלין צריכים להעשות לשמה, אבל שרטוט שאינו נצרך בהם, אפשר שאינו מועיל למזווה. וציין לדברי הב"ח ופרי מגדים (באו"ח לב). עוד בענין הפיכת ס"ת למזווה, והלא לא כיוון 'לשמה' בעת הכתיבה – ע' שו"ת רב פעלים ח"ג או"ח א. וצ"ע.

עוד בדיני שרטוט – ע' במצוין ביוסף דעת גטין ו.

'חזיתיה לרב הונא... קסבר אסור לישוב על גבי מיטה שס"ת מונח עליה, ופליגא דרבה בר בר חנה, דאמר רבב"ח אמר ר' יוחנן: מותר לישוב על גבי מיטה שס"ת מונח עליה'. התוס' כתבו שהלכה כרבי יוחנן כנגד רב הונא. ואילו הרמב"ם פסק שאסור [נטה אחר הירושלמי בברכות פ"ג, כדרכו לנטות אחר הירושלמי. בהגר"א יו"ד רפב סקי"ז]. וכן פסק בשלחן ערוך.

ואף בשאר ספרים שאינם ספר תורה, כתבו הפוסקים שאין לישוב עמהם בשוה, אולם כשהם מוגבהים טפח – ודאי מותר. ובבית המדרש שהמקום דחוק, מותר. והמחמיר בזה הרי זה משובח (עפ"י בית יוסף וש"ך יו"ד רפב, 1).

שורה של כסאות המחוברים יחדיו על ידי מוט ברזל – והספרים מונחים על אחד הכסאות – נראה שאין בזה חשש לשבת על הכסא האחר, שהם ככסאות נפרדים. וקרוב שגם בספר תורה מותר (עפ"י שבת הלוי ח"ג יא, ג).

'מצוה להניחה בתוך חללו של פתח' – משמע בגמרא ובפוסקים, שאם הניחה מבחוץ שלא בתוך חלל הפתח (אבל בתוך טפח הסמוך לפתח. כן נראה) – קיים המצוה בדיעבד, אך לא מאחורי הדלת, שגרע זה מהניחה בחוץ, ואינו בכלל 'בשעריך' כל עיקר.

ולכן נראה שאם אי אפשר להניח המזווה בתוך חלל הפתח – יש להניחה מבחוץ על המזווה בסמוך לחלל הפתח. 'וצריך עיון למעשה' (עפ"י חדושים ובאורים יב. וע' גם בקרן אורה להלן לג:).

וכן נקט בשו"ת שבת הלוי (ח"ג קנא) לדינא, שדין 'תוך חלל הפתח' אינו מעכב, אך 'מאחורי הדלת' – מעכב.

דף לג

באורים והערות בפשט; לקוטים מפוסקים אחרונים

'במזווה הלך אחר היכר ציר... כגון פיתחא דבין תרי בתי בין בי גברי לבי נשי'. מבואר בפוסקים (ביו"ד רפט, ג. ועיקר הסברא מבוארת ברש"י בסמוך, בסוף ע"ב. וע' בטהרת הקדש) שהיכר ציר שייך רק כאשר הצדדים שקולים ואין ידוע מהו החדר העיקרי, אבל בכגון מבוא (– פרוזדור) וחדר, גם אם הציר נמצא בצד המבוא, מקום המזווה בימין הכניסה לחדר, וכן כל כיוצא בזה.

ואין הדבר נקבע לפי רוב הנכנסים, אם לחדר זה או לחדר האחר. וכמו כאן, מן הסתם רוב הנכנסים מרשות הרבים באו לבי גברי, אעפ"כ אם הציר נמצא בבי נשי, נחשב זה הבית העיקרי. ואפילו החדר

האחד משמש לאדם אחד בלבד, והחדר האחר משמש להרבה – היות והתשמיש של היחיד גם כן מחייב במזוזה, נחשבים כשונים (עפ"י טהרת הקדש; אגרות משה יו"ד ח"א סוס"י קעו).

ולענין מרפסת כגון שלנו, היוצאת מאחד מחדרי הבית החוצה; הנה אם היא סגורה ומקורה, דינה כחדר לפניו מחדר, שהרי היא חייבת במזוזה מצד עצמה כיון שדרים בתוכה, ועל כן קובע מזוזה בימין הכניסה אליה. ואם יש לה פתח החוצה, ורגילים לצאת ולהכנס דרכו – דינה כשני חדרים סמוכים, שהולכים אחר הכר ציר.

ואם לא היתה מקורה – הנה כתב הט"ז (רפט סק"ד) עפ"י תשובת מהרי"ל (צד) על שאלה כגון זו, אודות פתח הפתוח מן הבית לחצר אחורית, שאם אין לחצר פתח חיצוני לרשות הרבים – קובע מזוזה בימין הכניסה לחצר, ואם יש לה פתח אחר – יש ללכת אחר היכר ציר. ולפי זה אף במרפסת, אם אין לה יציאה חיצונית, קובע את המזוזה בצד ימין לכניסה למרפסת.

אלא שדין זה שכתב הט"ז אינו מוסכם על דעת כל הפוסקים האחרונים; בבית מאיר (ביו"ד שם) ובחזו"א (קסח) כתבו לחלוק על כך, והם סוברים שיש לקבוע המזוזה בימין הכניסה לבית מן החצר (המרפסת) ולא בימין הכניסה לחצר. וכן הורה למעשה בשו"ת שבט הלוי (ח"ג קג). ואולם בשו"ת אור לציון (יו"ד יד) נקט לקבוע בימין לכניסתם (כהט"ז) אך ללא ברכה. ובאגרות משה (יו"ד ח"א קפא) נקט לעיקר כדברי הט"ז שקובע בימין בברכה, וכתב שם שכן הוא מוסכם על דעת כל הראשונים.

ובדין השני שכתב הט"ז, כשיש פתח יציאה מן החצר החוצה יש לילך אחר היכר ציר – בזה חלק באגרות משה (הגם שהוא מודה בעיקר דינו של הט"ז כאמור), שיש לקבוע בכניסה לבית, ואין מקום לילך אחר היכר ציר, כיון שהבית הוא הדירה העיקרית. ובאור לציון (שם) כתב שבאופן זה יש לקבוע שתי מזוזות, אחת בימין ואחת בשמאל, מפני הספק. והאריכו רבות בשרשי הדברים ואכ"מ.

[בענין קביעת שתי מזוזות במקום הספק – כתב בשבט הלוי שאין לעשות כן, ע"ע בסמוך. וכיוצא בזה כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב ט) אודות המסופק על איזה יד צריך להניח תפלין, שאין להניח על שתי ידיו בו זמנית – הן משום חשש בל תוסיף, הגם שמכיון שיצא ידי חובתו רק באחד, והשני – רצועות בעלמא. הן משום מראית העין. וכיוצא בזה משמע מדברי הפוסקים (י,ו במג"א ופמ"ג) בענין יציאת כפולה, שאין להטיל בה יציאות נוספות במקום הכפל משום הספק. וע"ע בשו"ת דברי יואל ב]. כמו כן דנו האחרונים (ע' בכל התשובות הנ"ל) בחדר פחות מד' על ד' הפתוח לחדר גדול, שיש המחייבים במזוזה בימין הכניסה לחדר הגדול (רעק"א, בית מאיר, חו"א ועוד). ויש הפוטרם לגמרי (קצוש"ע הל' מזוזה, בפאת השלחן. וכן נראה שנקט למעשה באגרות משה שם. ע"ש). ובשבט הלוי (ח"ב קגב. וע"ש קגו, סי' יג) כתב שהמנהג המקובל הוא כדעת הרעק"א ושאר אחרונים, לחייב. ומ"מ מי שאינו מברך על קביעת המזוזה – אין מזניחים אותו כיון שיש פוטרם.

– כאשר אין היכר ציר לאף אחד מן החדרים, כגון שאין שם דלת כלל, או כגון שיש שתי דלתות והציר באמצע הפתח – בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א קעו) נשאל על כך ונקט מצד הסברה שאין לומר שיכול לקבוע באיזה צד שירצה. וכן מסתבר שאין לחייב את האדם לתלות דלת עם היכר ציר, כדי לברר חיובו. ועל כן נקט לעיקר שבאופן זה פטור לגמרי ממזוזה בין החדרים, וכן כתב לדייק מלשון הראב"ד – ובלבד שיש כניסה ויציאה משני החדרים החוצה באופן שוה, שאין מקפידים מלהכנס לאחד יותר מלחברו. והביא בסוף תשובתו שבשאלת יעב"ץ מופיעה שאלה זו, ושם כתב שמספק יקבע שתי מזוזות בשני הצדדים. וכתב על כך שאין נראה כלל, אלא פטור ממזוזה לגמרי.

הנה גם לדעת הריעב"ץ קובע שתי מזוזות רק מצד הספק [ובאג"מ חלק על כך כאמור. וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"ב קגב וח"ג קג) נקט שאין לקבוע שתי מזוזות במקום צד ספק, ע"ש לענין מרפסת. וזה דלא כמוש"כ בשו"ת אור לציון יו"ד סוס"י יד וכנ"ל].

ולא ראינו דעה הסוברת לחייב שתי מוזוות מודאי, הגם שכל חדר מחויב במוזוה, בכניסה אליו, והרי יש כאן שני חדרים, ומדוע אין חיוב להטיל בכל כניסה המשמשת לכל חדר – אלא שמוסכם הדבר על דעת הכל שלעולם אין פתח אחד מתחייב בשתי מוזוות. וטעם הדבר נראה שהחיוב מוטל על הפתח ולא על הבית [וצ"ע בחדושי הגר"ח הלוי], וכיון שיש מוזוה בפתח, מה לי אם משום בית זה מה לי משום בית אחר, אין מקום לחיוב מוזוה נוספת.

וכיון שכן, לכאורה יש מקום גדול בסברא לומר שדין 'דרך ביאתך' הוא רק ציון מקום בפתח לקביעת המוזוה, ולו יצויר שהמוזוה נמצאת במקום המוגדר 'דרך ביאתך', גם אם אין זו דרך ביאה לבית המסוים הזה, כבר נתקיימה מצות 'על מוזוות ביתך', שהרי אין החיוב מוטל על הבית [עד שתצריך 'ביאתך' לבית זה] אלא על מוזוות הבית ושעריו. ולפי זה כאשר יש שני חדרים סמוכים וקובע מוזוה באחד מן הצדדים אין בכך כל חשש, שהרי כל אחד מן המקומות זהו 'דרך ביאתך' לחדר כלשהו, נמצא שבוה מייקים את חיובו [ואדרבה, אין סברא כלל לפטור בגמרי, שהרי הפתח חייב בודאי ואין משנה כלל היכן, כי בכל צד שתשים בו יתקיים 'דרך ביאתך']. וכדעת הרב השואל שם באג"מ שהורה לקבוע באיזה צד שירצה, אך לא משום שבכך הוא בוחר לו חדר אחד כעיקרי, אלא שהפתח לעולם חייב במוזוה, וכל מקום שאני קורא בו 'דרך ביאתך' – כשר לקביעת המוזוה בפתח. כן היה נראה בסברא לולא דעת הגאון ז"ל. שו"ר שכן נקט להלכה בשו"ת שבט הלוי ח"ב קנב"ב, אלא שלא נימק דבריו.

זוהיא פיתחא דעייל ביה רבי לבי מדרשא לא הוה לה מוזוה...' הראשונים דייקו שדוקא הפתח הזה שהיה יוצא בו מביתו לבית המדרש חייב, אבל בית המדרש עצמו פטור. וחילקו (עפ"י סוגיא דיומא יא): בין בית הכנסת שיש בו דירה לחזן בין שאין בו (עתוס' כאן וביומא יא: רמב"ם מוזוה ו, יא ועוד. וע"ע בספר הליכות שלמה ח"א פרק ט הערה ח). ומכל מקום נהגו לקבוע מוזוה בבית המדרש בכל אופן, ובלא ברכה (יו"ד רפז, י). וכן יש אומרים בדעת רש"י ועוד, שהואיל ובית המדרש לומדים בו כל היום, אינו דומה לבית הכנסת וחייב במוזוה (ע' ב"ה יו"ד רפז).

'וכן בית מדרשו של מהר"ם מרטנבור"ק ז"ל היה בו מוזוה. ואמר כשהיה ישן שינת צהרים בבית המדרש היה רוח רע מבעתו עד שתיקן מוזוה בפתח' (מובא ברא"ש הל' מוזוה, י).

'במוזוה הלך אחר הרגיל'. הרמב"ם (וכן הוא בשלחן ערוך רפז, יז יח. וע' להלן לד. וברש"י) פסק שכל פתח ופתח מפתחי החדר חייב במוזוה. ומפרשים שהכוונה כאן בפתח שמביתו לבית המדרש, ובית המדרש פטור ממוזוה וביתו חייב – בזה יש חילוק, שאם רגילותו להכנס מבית המדרש לביתו דרך פתח זה, ואין רגילותו להכנס בפתח זה מביתו לבית המדרש – הרי שפתח זה נידון כפתח הבית, וחייב, ואם להפך – פטור, וכענין 'היכר ציר' שאמרו לעיל (ע' בספר חדושים ובאורים יב).

להלכה נראה מדברי הפוסקים שנוקטים לעיקר את השיטה שכל פתח ופתח חייב, ודלא כשיטת רש"י שהיא דעת יחיד [וגם ברש"י עצמו מובאים שתי לשונות – ע' להלן לד.]. ואם כי יש מפרשים שהרמ"א (בסעיף יח. וע"ש בבהגר"א) סובר שרק הפתח הרגיל חייב, אין הדבר ברור שכן דעתו – ע' באגרות משה יו"ד ח"א קפא.

'עשאה כמין נגר – פסולה... דעבידא כסיכתא'. מרש"י ותוס' משמע שעיקר הדבר תלוי בצורת הנחתה, אם בשכיבה אם בעמידה. 'ואי לא דמסתפינא הייתי אומר דהפסול הוא משום דהכניסה בכותל ואינה נראית מבחוץ – היינו 'בסיכתא', כמו יתד הנעוץ בכותל. וסתימות לשון הרמב"ם ז"ל גם כן נראה דלא נתכוין אי מעומד אי מושכב, אבל בטלה דעתי בזה נגד דעת הראשונים ז"ל' (קין אורה. וכיו"ב כתב בשפת אמת. וע"ע בחדושים ובאורים. וכעין הדברים הללו באר בשבט הלוי ח"ב קנח, ה).
אולי הראשונים ז"ל נמנעו מלפרש כן, כי כנראה הנגר (= בריח, מוט הנגרר לצורך נעילת הדלת) המצוי, לא היה נכנס בתוך עובי הכותל, אלא נגרר על פני הכותל בצדו הפנימי.

בענין מחלוקת רש"י (וכן היא דעת רוב הפוסקים, שהמזווה בעמידה) עם רבנו תם, בצורת הנחת המזווה – ע' במאמרו המענין של הר' דניאל שפרבר שיחי', בספרו מנהגי ישראל ח"א עמ' מו ואילך.

אמר ר' זירא אמר רב מתנא אמר שמואל: מצוה להניחה בתחלת שלישי העליון. ורב הונא אמר: מגביה מן הקרקע טפח ומרחיק מן הקורה טפח...' מבואר מדברי הרמב"ם שגם הדעה הראשונה מסכמת לכך שצריך להרחיק טפח מן הקורה. וכן מסתבר, שמנין לומר שחלוקים בסברא זו גם כן (עפ"י קרן אורה).

(ע"ב) 'מדת הקב"ה אינו כן, עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ שנאמר ה' שמרך ה' צלך על יד ימינך.' בהלכות ומנהגי רבי שלום מנוישטט (מהדורת ר"ש שפיצר ירושלם תשל"ז עמ' 50. ומובא בשמו בלקוטים שבסוף מנהגי מהרי"ל [תלמידו] אות צא) כתב: בכל עת שאדם יוצא מפתח הבית, מניח ידו על המזווה ואומר: השם שומרי השם צילי על יד ימיני. אשרי'.

א. ע' ברא"ש בסוף הל' ציצית. וענין זה מובא ברמ"א יו"ד רפה, ב.

ב. הנהגה הרווח לנשק היד, כפי הנראה אין לו מקור בספרים. ומובא (בספר הליכות שלמה ח"א פ"ז הערה 35, ע"ש) מהגרש"ז אויערבך שלא נהג בנישוק היד. וכן בשעת הגבהת ספר תורה כשמוזהר באצבע ואומר 'זאת התורה...' לא היה מנשק ידו. וכן בשעת קריאת שמע היה מנשק התפלין ע"י רצועות התפלין או הציצית.

ג. ע"ע טור ובית יוסף יו"ד רפה; אור הצפון ח"ב קא.

'ההיא בפתח שאחורי הדלת.' לפירוש הראשון ברש"י מדובר בשני הפתחים סמוכים זה לזה בזוית, ואם אין טפח ביניהם, נותן את המזווה שם ודיו, ומועיל לשני הפתחים. ומדובר שאחד מן הפתחים פתוח לחדר קטן שכניסתו מן החדר הגדול, כך שאותה מזווה נמצאת בימין שני הפתחים. ואולם לפי הפירוש השני שברש"י, שהפתחים קיימים זה בצדו של זה – צריך באור, הלא המזווה נמצאת בשמאל אחד מן הפתחים (עפ"י תוס' ישנים; מרדכי; מהרש"א. וע"ע בט"ז רפו סק"א; צאן קדשים, מנחה טהורה, וטהרת הקדש).

ואפשר שאין הכוונה לפתח ליד פתח אלא בתוך הפתח הגדול מתקינים שער קטן עם דלת, והרי המזווה בימין הקטן והגדול.

'אבל חתך והניח ולבסוף העמיד – פסולה, תעשה ולא מן העשוי.' מהר"א ששון בתשובתו כתב שהוא הדין אם קבעו המזווה כתקנה, והסירו את הפתח כמות שהוא עם המזווה, וחזרו וקבעוהו כמו שהיה – פסול משום תעשה ולא מן העשוי. ואולם מדברי מגן אברהם (טו) נראה שדוקא כשקבע את הפתח בבית אחר, שהרי זה כדבר חדש, אבל חזר וקבעו למקומו הראשון – אינו פסול (רעק"א).

לדעה ראשונה יש מקום לדון בחדר שהסירו את קיריו והחזירוהו שוב, שמא כיון שהיה שעה אחת בפטור, שוב אחר כך כשעושה התקרה באנו לשאלת 'תעשה ולא מן העשוי'. וכבר דנו בדבר האחרונים – ע' שו"ת כתב סופר יו"ד קלט, ועוד.

ולכאורה דומה הדבר לבגד בן ד' כנפות שחיבר צדדיו בקרסים כפופים, ואח"כ פתח את הקרסים, שכתב בבאור הלכה (י ד"ה רובו) שצריך להתיר ולקשור מחדש הציציות, משום תולמ"ה. הגם שהחזירים למצב הקודם.

אלא שכל זה בהנחה שבטל שם 'בית' כלפי חיוב מזווה בהסרת התקרה. אך נראה מצד הסברא שכל שהסיר התקרה לזמן מועט על דעת להחזירה, כגון מרפסת סגורה שעושה שם סוכה בחג [לדעת הפוסקים ממזווה בימות החג] – לא בטל בכך שם 'דירה'. ובפרט כשמראש מותקנת התקרה בצירים ע"מ להסירה ולהחזירה. וכן מובא בשם הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה ח"ב פ"ח הערה 58) שאין מסירים המזווה לאחר החג מפתח החדר ששימש לסוכה כדי לקבעה מחדש. וזה שלא כדברי הפרי-חדש המחייב להסירה ולקובעה. וע' באגרות משה (או"ח ח"ה מ) שתמה מאד על דברי הפרי"ח.

הרמב"ם (בפרק ו' ובתשובתו להכמי לוניל) כתב שאין חייב במזוזה אלא פתח שיש בו דלת. והוא מפרש את דברי רב נחמן לריש גלותא (בע"א): 'תלי דשי ברישא' – תלה הדלתות תחילה ורק אח"כ אקבע את המזוזה (עפ"י הרא"ש אות ח ועוד).

הלכך יש לתלות את הדלתות לפני קביעת המזוזה, שאם יקבע קודם את המזוזה, יש לחוש משום 'תעשה ולא מן העשוי' כשקבע אחר כך את הדלת (עפ"י ש"ך יו"ד רפו סקכ"ה).

[בספר קרן אורה צדד שגם להרמב"ם אין פסול משום 'תעשה ולא מן העשוי' כשקבע לפני הדלת, אלא שמצוה לכתחילה לעשותה לאחר מכן.

ואם באנו לחוש לשיטת הרמב"ם וכהש"ך, וגם נחוש לשיטת מהר"א ששון דלעיל, היה יוצא שאם עקר הדלת ותלאה מחדש – יוצרך לקבוע מחדש את המזוזה, משום 'תולמ"ה'. ואמנם הא ליתא, לא מיבעי בדלתות שדרכן להעקר לגמרי מן הפתח, אלא אף דלת שלעולם היא מחוברת אלא שיכולה להעקר בנקל – אין כאן ביטול ההויה הקודמת. וכעין הסברא המוזכרת לענין פתיחת גג שעל צירים].

ומאותו מעשה דרב נחמן וריש גלותא משמע קצת שאפשר לקבוע המזוזה אף קודם שדרים בבית, ואף על פי שמזוזה חובת הדר היא, גם זה חשוב למצוה שיהא אפשר לדור – שהרי משמע שבאמצע הבניה, אף קודם תליית הדלתות, כבר אמר לרב נחמן לקבוע מזוזה, ולא נמנע אלא משום תליית הפצים או הדלתות או [לפירוש התוס'] משום היכר ציר (עפ"י חרושים ובאורים יב).

וכן מובא בשם הגרש"ז איערבך, שאפשר לקבוע המזוזה בטרם נכנס לדור, כגון חתן סמוך לנישואיו (הליכות שלמה ח"א פכ"ג הערה 54). ויש לעיין אם הוא הדין אפילו אין ראוי עדיין למגורים קבועים, כגון שאין שם צרכי הבית הבסיסיים למגורים, או צריך שיהא ראוי לגור ואינו מחוסר אלא כניסה.

יאמר רבא: הני פיתחי שימאי פטורין מן המזוזה. מאי פיתחי שימאי? פליגי בה רב ריחומי ואבא יוסי, חד אמר: דלית להו תקרה. ואין בכלל זה חדרון קטן הבנוי בתוך אולם גדול, שיש בו מחיצות שאינן מגיעות לתקרת החדר הגדול – שחייב במזוזה [עכ"פ כשהם קבועים שם ואינם מתפרקים מדי יום]. שאעפ"י שאין בו תקרה מעל דפנותיו, הלא סוף כל סוף הוא מקורה בתקרת האולם הגדול (עפ"י שבת הלוי ח"ב קנא – אודות חדר כזה הבנוי בבית חרושת, הנועד להחלפת בגדי הפועלים וכדו'. ואולם נראה שיש לדון מצד טפילותו לחדר הגדול [ולא דמי ללול הפתוח מהבית לעליה דלהלן, שאינו בטל לבית מאחר והוא מהוה פתח לעליה, משא"כ בזה שכולו בתוך האולם הגדול]. וכמו שמצינו לענין צירוף למנין, שיש סוברים כיון שאין הדפנות מגיעות לתקרה אין כאן רשות אחרת. וי"א אפילו מגיעות לתקרה. ע' או"ח נה, יט. וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א או"ח טו).

דף לד

האי פיתחא דאקרנא חייב במזוזה. רש"י מפרש שהפתח בקרן זווית ואין לו פצימים אלא ראשי הכתלים. והרא"ש (מזוזה יד. וכ"ה בטור יו"ד רפז) פרש שכל הרוח פרוצה ואין פצימים אלא הכתלים שמכאן ומכאן. [ואין ברור אם רש"י והרא"ש חולקים לדינא או רק בפירוש הגמרא. ולמעשה כיון שלא מצינו בפירוש מי שחולק על הרא"ש, יש לקבוע מזוזה גם כשאין פצימים אלא ראשי כתלים. וצריך עיון לענין ברכה].

ואף על פי שאכסדרה הפרוצה מרוח רביעית פטורה ממזוזה כדלעיל, יש לומר שחויב מזוזה בפתח פרוץ אינו אלא מדרבנן, כי מהתורה אין זה 'פתח' [וכמו לענין דין מחיצות ועירובין] רק חכמים החמירו כיון

דף לג

- נו. א. מהו מקום קביעת המזוזה בפתח, וכיצד צורת הנחתה?
ב. מה דינה של מזוזה הכתובה בשני דפים?
ג. שני בתים (– חדרים) הפתוחים זה לזה, באיזה צד בפתח שביניהם מניחים את המזוזה?
ד. היכן קובעים מזוזה בבית (– חדר) עם שני פתחים?
ה. מהו העומק המקסימלי להנחת המזוזה? מה דינו של פתח שאחורי הדלת?
ו. מתי פסולה המזוזה משום 'תעשה ולא מן העשוי'?
- א. מצוה להניח המזוזה בחללו של פתח, בטפח הסמוך לרשות הרבים (כגון שעובי חלל הפתח כמה טפחים), בימין הכניסה (מזוזות ביתך – ביאתך, ודרך ביאה בימין).
לדברי רבי יהודה, וכן אמר רב הונא: כל הגובה כשר, ובלבד שירחיק מן הקורה ומן הקרקע טפח. לדברי רבי יוסי [אליבא דשמואל] – בשליש העליון של הפתח, ומצוה להניחה בתחילת שליש העליון.
יש אומרים בתחילתו דוקא (רמב"ם ושו"ע). וי"א בכל השליש העליון מלבד הטפח העליון (ע' בפוסקים). ובפתח גבוה מאד – מניחה כנגד כתפיו (ירושלמי. התוס' כתבו שהירושלמי חולק על הש"ס שלנו).
- תחבה לפתח כשהיא שכובה – לפרש"י פסול ולרבנו תם כשר, וכך מצוותה. במעומד – לרבנו תם פסול ולרש"י כשר. כשחלקה בשכיבה וראשה זקוף, וכן באלכסון (תוס') – כשר.
'וכן היו מזוזות של ר"מ מרוטנבורק כמין נו"ן כפופה (רא"ש).
- ב. מזוזה הכתובה בדפים נפרדים – פסולה.
היתה כתובה על חתיכת עור אחת בשתי עמודות, וגויל חלק מפריד ביניהן – לרש"י פסול ולתוס' כשר.
לדברי התוס', מועיל חיבור חתיכות בתפירה. ומשמע אף כשחיבר לאחר שכתב (כ"כ בקרן אורה. וע' גם באגודה כאן ובריטב"א מגילה ח: או"ז ח"א תקלט; ספר התרומה רה). ויש חולקים וסוברים שאין מועילה תפירה לאחר הכתיבה (רמב"ם תפלין ה, א; טשו"ע יו"ד רפה, ד). ויש מהאחרונים שנקטו לפסול אפילו קודם הכתיבה (עפ"י שו"ת חתם סופר או"ח ה; שו"ת רעק"א יא; תורת גטין קל סק"ז).
- ג. שני חדרים ופתח ביניהם, וכל חדר פתוח החוצה מן העבר השני – יקבע מזוזה במקום היכר הציר (פרש"י: בימין הכניסה לחדר שבתוכו נמצא החור שציר הדלת סובב בו).
- ד. כשיש שני פתחים לחדר אחד, לפרש"י יקבע בפתח שרגיל לצאת ולבא בו יותר (עפ"י רש"י). ויש חולקים וסוברים שצריך לקבוע בכולם (עפ"י רמב"ם; יו"ד רפו, יח).
לפי לשון אחת ברש"י (לד.), כאשר יש ארבעה פתחים, אין השלשה בטלים לאחד שרגילים בו, הלכך יש לקבוע בכולם. ולפי לשון אחרת, אם מתחילה הוצרך לכל הפתחים לשימוש הכל, אף אם אחר כך נתמעטו הדיירים או נתמעט השימוש ואין צריך אלא לאחד מהם – כולם חייבים. רק אם עשה מתחילה פתח אחד עיקרי והאחר לצורך שימוש של יחיד – אין חייב אלא בעיקרי.

ה. לא יעמיקנה יותר מטפח. ואם העמיק – פסולה. וכמו כן אם טח עליה מלבן ויש שם עובי טפח – צריך מזוזה אחרת.

והוא הדין בפתח שמאחורי הדלת (= שני פתחים הסמוכים לזוית אחת; או פתח קטן אצל פתח גדול), אם אין ביניהם טפח הריהם נידונים כפתח אחד. יותר מטפח – צריך שתי מזוזות (עפ"י רש"י).

ו. הגיח המזוזה בפצים (= מזוזות הפתח) ואח"כ קבע את הפצים בפתח – פסול משום 'תעשה ולא מן העשוי'.
א. מפירוש התוס' נראה שבשני חדרים סמוכים, יש לעשות מתחילה היכר ציר ורק אחר כך לקבוע המזוזה.

ב. יש אומרים שצריך לקבוע דלת לפני קביעת המזוזה.

דפים לג – לד

בז. האם יש חיוב מזוזה במקומות דלהלן?

א. פתח שאין בו פצימין; יש בו פצים אחד; פתח הנתון בקרן זוית.

ב. אין בו תקרה או משקוף.

ג. אכסדרה.

ד. בית שער הפתוח לחצר ולבתים.

ה. בית שער הפתוח לגינה ולקיטונית.

ו. לול (חדרון, ארובה) שבין בית לעליה.

ז. חדר שיש לו ארבעה שערים.

א-ב. פתח שאין בו פצימים או משקוף (- מח' רב ריחומי ואבא יוסי בפירוש 'פיתחי שימאי'), שהאבנים יוצאות ונכנסות ואינן בשוה (תוס') – פטור ממזוזה. ורש"י פרש שאין הבית מקורה, והתוס' חולקים וסוברים שחייב.

פסקו הרמב"ם (מזוזה ו,ה) והרא"ש (הל' מזוזה יא) שבית שאין בו תקרה פטור ממזוזה, שאינו ראוי לדירה (וכ"ה בטשו"ע יו"ד רפו, יד. ועריטב"א יומא יא).

יש לו פצים אחד; רבי מאיר מחייב וחכמים פוטרים (מזוזות – שתיים. ולרבי מאיר, כתב 'מזוזות' בשנית למעט (רבי ישמעאל), או משום שכל מקום שנאמר 'מזוזות' – אחד, מדכתיב בפסח שתי המזוזות. רבי עקיבא). ואמר רב פפא: לא חייב רבי מאיר אלא בפצים ימני, אבל פתח שאין לו אלא פצים משמאל – פטור (ביתך – דרך ביאתך, בימין).

פתח שבקרן זוית, אעפ"י שאין לו פצימים מיוחדים, סיום הכתלים אלו הם פצימיו וחייב במזוזה (אמימר).
א. הרמב"ם השמיט דין זה. ויש אומרים שפירוש דברי הגמרא שאין חיוב אלא בשיש פצימים ממש, ובוה מובנת השמטתו (חדושים ובאורים יב).

ב. הרא"ש, רבנו ירוחם והטור פרשו שרוח רביעית פרוצה לגמרי והכתלים שמכאן ומכאן משמשים כפצימים. ואפשר שאין חיוב זה אלא מדרבנן. ויש להחמיר כמותם להלכה לקבוע מזוזה באופן זה. וכ"כ בחזו"א. וצריך עיון לענין ברכה (חדושים ובאורים).

ג. אכסדרה (- שלש דפנות סתומות ודופן רביעית פתוחה במלואה, רק למעלה יש דופן מעט כדי להחזיק את התקרה), אפילו יש לה פצימין, היות שאינם אלא לחיזוק התקרה ולא לשם פתח – פטורה.

ואולם אכסדרה שיש לה ד' דפנות אלא שאינן מגיעות לסוכך ('אכסדרא דבי רב'), או זו העשויה חלונות חלונות ('אכסדרא רומיתא') – חייבת.
יש סוברים שאין האכסדרה חייבת במזווה אלא אם פתוחה לבית, כדלהלן.

ד. בית שער הפתוח לחצר ולבתים – חייב בשתי מזוזות, אחת בפתח שמבית-שער לבתים, ואחת בזה שבין החצר לב"ש.

יש אומרים שחייב מזווה בבית שער ובאכסדרה אינו אלא מדרבנן (עתוס'. וכן נקט הר"ן בסוכה לעיקר. וכן נראים דברי רש"י. ויש מהאחרונים שנקטו כן להלכה). וי"א מדאורייתא, אך דוקא בפתוח לבית [או לחצר. רמב"ן ועוד], אבל בית שער הפתוח לגינה וכד' – פטור (עפ"י רי"ף ורמב"ם).
ויש אומרים שלא פטרו אלא בית שער של אכסדרה ומרפסת. וכן תירץ הרז"ה (בסוכה ח) והוסיף שבית שער של חצר גם כן פטור. וכמה ראשונים הקשו על כך.
דעת הט"ז להלכה לחייב מדרבנן באכסדרה שיש לה ד' דפנות כנ"ל, אפילו אינה פתוחה לבית [וכפי שיטת התוס']. ויש מי שפקפק בדבר (ע' שבט הלוי ח"ג קנ וח"ה קס). וכן לענין בית שער ומרפסת שאינם פתוחים לבית, יש לחוש לענין ברכה לדעת הפוסקים וכסתימת השו"ע (שם בח"ג ובח"ב קנו).

ה. בית שער הפתוח לגינה ולקיסטונת; לדברי רבי יוסי נידון כקיסטונת, כלומר כבית שער של בתים, וחייב. ולחכמים – פטור. ונחלקו אמוראים בפירוש מחלוקתם; לדעת רב ושמואל וכן נהג רב אשי, מחלוקתם מוסבת רק על הפתח החיצון, אבל הפתח של הב"ש והקיסטונת – חייב לדברי הכל (ויש פרוש אחר ברש"י). ולרבה ורב יוסף וכן עשו אביי ורבא – בחיצוני לכו"ע פטור, לא נחלקו אלא בפתח הפנימי. הלכה כרבי יוסי ורבא ושמואל לחומרא, שחייב בשני הפתחים.

ו. אמר רב הונא: לול הפתוח מן הבית לעליה (שעושים ארבע מחיצות בתחתית המעלות ובעליון), אם יש לו פתח אחד – חייב במזווה אחת. שתי פתחים – חייב בשתי מזוזות.

ז. אמר רב פפא לשמוע מדברי רב הונא: חדר קטן שיש לו ארבעה שערים – חייב בארבע מזוזות. ופרשו שהחידוש הוא אפילו כשרגיל באחד בלבד.

לפי לשון אחת שהביא רש"י מתשובת הגאונים, מדובר כשבתחילה הוצרך לכל ארבעת הפתחים ואח"כ נתמעט השימוש ואינו צריך אלא לאחד מהם, אבל אם מתחילה יש רק פתח אחד עיקרי שבני אדם רגילים בו – אינו חייב אלא ברגיל. ולפי הפירוש הראשון משמע שאין חילוק בדבר.

דף לד (לה)

נח. על מה ובמה נכתבת המזווה?

המזווה נכתבת על הספר ולא על האבנים ובדיו (גזרה שוה 'כתיבה כתיבה' מכתובה הנוהגת לדורות. רש"י פרש מגט. והתוס' הקשו ופרשו מכתבת פרשת סוטה או מספר תורה שכותב המלך. וכן מלמד הכתוב בירמיהו שכתבה על הספר נעשית בדיו).